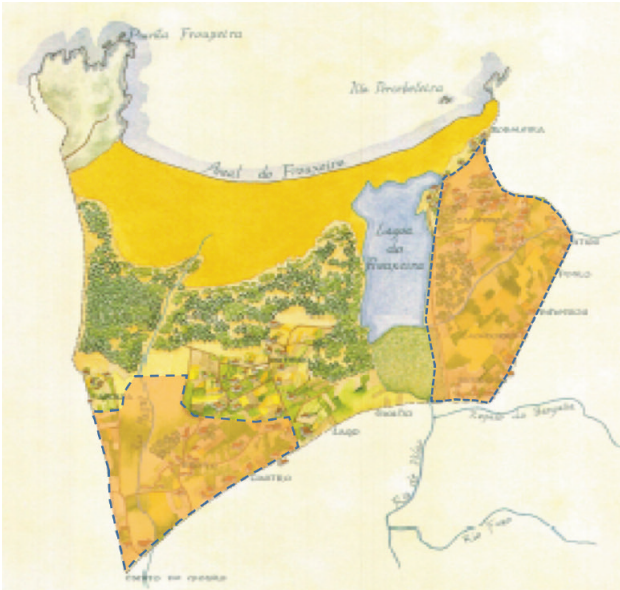

A LAGOA DA FROUXEIRA: RECESIÓN HISTÓRICA DUN HUMIDAL EN PROCESO DE DESTRUCCIÓN

X. Antón Muñiz*

O humidal da Frouxeira é sen dúbida un dos humidais de maior singularidade do territorio galego, tanto pola abundancia de hábitats protexidos, como pola riqueza da súa flora e fauna. A pesar diso e do abundante número de figuras de protección que posúe, amosa un estado de conservación desfavorable vinculado con distintas actividades antrópicas que afectan tanto ao seu réxime hidro-ecolóxico como á conservación dos seus compoñentes de biodiversidade. A xestión irracional que se realiza no humidal da Frouxeira supón un grave e reiterado incumprimento do Convenio de Ramsar e da normativa ambiental europea, estatal e autonómica.

Humidal da Frouxeira nun mapa publicado pola Xunta de Galicia. En sombreado desátanse as áreas descatalogadas en 2006.

As lagoas litorais son un ecosistema complexo emprazado na transición do ambiente mariño e costeiro, que determina a existencia de distintos medios ecolóxicos: un medio lacunar de orixe e dinámica natural cuxas características hidro-ecolóxicas difiren das existentes no medio mariño, así como das existentes nos medios estuáricos, fluviais ou mesmo das lagoas continentais; unha barreira litoral, formada pola deposición de area e/ou cantos que separan a lagoa do medio mariño; e un conxunto de distintos medios tanto mariños (augas pouco profundas e praias), como costeiros (cantís, dunas, humidais costeiros, etc.). A diversidade de medios determina unha grande riqueza de comunidades, así como de especies silvestres.

A unha escala de milleiros ou decenas de milleiros de anos, as modificacións da liña de costa derivada das mudanzas climáticas globais marcan os procesos de aparición, expansión e desaparición das lagoas costeiras. Esta dinámica natural pode verse perturbada pola acción humana, que na maioría dos casos se vincula cunha aceleración da dinámica de degradación do humidal.

Dada a fragilidade e as ameazas que sofren estes humidais, a Comisión Europea define as lagoas costeiras como hábitats de interese comunitario de carácter prioritario (Directiva 92/43/CEE), considerando que a súa conservación supón unha responsabilidade especial para a

X. Antón Muñiz

Vista do paseo marítimo que rodea parcialmente o vaso lagoar. A construción deste paseo realizouse sen ter en conta a dinámica hidrolóxica do humidal, situándose a superficie de rodaxe por baixo do nivel ordinario da inundación invernal.

UE. Este status xurídico foi trasladado á normativa estatal, e así figura na actualidade na Lei 42/2007 do Patrimonio Natural e da Biodiversidade.

No momento de declararse a Rede Natura 2000 de Galicia, o número de lagoas costeiras galegas incluídas quedou reducido a 15 enclaves, que foron englobados en distintos LIC (Lugares de Importancia Comunitaria) e ZEPA (Zonas de Especial Protección de Aves). Unha cifra que podería considerarse moi reducida, pero que, con todo, é superior á que posúen o resto dos territorios ibéricos da Rexión Biogeográfica Atlántica. A pesar do status de protección outorgado ás lagoas costeiras, a Dirección Xeral de Conservación da Natureza (DXCN) da Xunta de Galicia foi incapaz de impedir ou mitigar os impactos negativos sobre estes medios e de evitar a total destrución da Lagoa da Ermida (LIC Costa da Morte), tras a execución dun desastroso proxecto “ambiental” pola Demarcación de Costas de Galicia.

A LAGOA DA FROUXEIRA

A Costa Ártabra atesoura tres das escasas lagoas costeiras de Galicia: a Lagoa de Doniños (Ferro), a Lagoa da Frouxeira (Valdoviño) e a Lagoa de Pantín (Valdoviño). A Lagoa da Frouxeira foi en tempos posesión da Igrexa. Tras a desamortización, foi adquirida por Pedro Pardo-Bazán e Mosquera e polos seus herdeiros. É nesta época cando aparecen os primeiros intentos de transformar a lagoa en terreos agrícolas, e, posteriormente, tras o seu abandono, a ruptura manual da barreira litoral para facilitar a captura dos peixes que se criaban nela.

Na década dos anos setenta e oitenta do século XX, o turismo iniciaba a súa expansión na comarca de Ferrolterra, e tamén na área dunar contigua á lagoa da Frouxeira, onde xorden numerosos *chiringuitos* e casetas de praia. Mentres, outra parte do sistema dunar é aproveitado como fonte de áridos para a construción. A promulgación da Lei de Costas (BOE, 1988) logrou frear esta situación. A delimitación do Dominio Público Marítimo Terrestre englobará a case totalidade do medio lacunar e unha gran parte do medio dunar, eliminándose as construcións de praia e finalizando a explotación de áridos. O modelo de ordenación establecido pola Demarcación de Costas para a

Frouxeira incluía ademais a construción dun extenso aparcadoiro situado sobre o sistema dunar, así como un paseo marítimo que discorre desde o extremo leste da lagoa ata o núcleo urbano de Valdoviño. A construción do paseo realizase sen ter en conta a dinámica natural da lagoa costeira, de modo que a plataforma de rodaxe dos vehículos e o propio viario peonil sitúanse por baixo do nivel ordinario de inundación do humidal.

Os intentos de intensificar o aproveitamento turístico da praia levan aos responsables municipais a modificar o desaugadoiro natural da lagoa, o cal pechan, creando un novo desprazado cara ao oeste. Esta acción, realizada sen ningún tipo de avaliación ambiental, supuxo a destrución da barreira litoral e a desestabilización de parte do sistema dunar contiguo. A lagoa desecouse case completamente, perdendo a súa dinámica ecolóxica e converténdose nun medio perturbado de escasa resiliencia e biodiversidade. O desastre creado polo Concello de Valdoviño terá que ser remediado por un pequeno grupo de ecoloxistas de Ferrolterra, que tras convencer ás autoridades, inician cos seus propios medios a recuperación da barreira litoral.

UN HUMIDAL QUE ENCOLLE ANTE A PRESIÓN URBANÍSTICA

A fin de dotar dunha maior seguridade xurídica á Frouxeira, a Xunta de Galicia promoveu a inclusión do humidal na Lista de Humidais de Importancia Internacional do Convenio de Ramsar (Acordo de Consello de Ministros do 21 de febreiro de 1992, BOE 73, 26/03/1993). Na documentación técnica que acompaña a declaración describíense os límites do espazo e incorpórase unha cartografía sintética dos mesmos, indicando unha extensión de 255 ha. O dato de superficie non garda relación coa área descrita e reflectida na imaxe, correspondendo realmente a unha extensión de 740,70 ha.

Tras o afundimento do Prestige en novembro de 2002, a Xunta decide establecer na maioría das lagoas costeiras un peche provisional que evite a entrada masiva de contaminantes. Na Frouxeira, o peche instálase sobre a coroa interna, un resalte de rochas que ten un papel fundamental na entrada e saída de auga e de sedimentos cando a barreira litoral permanece aberta. A retirada da barreira artificial da

X. Antón Muñiz

Maquinaria pesada alterando a configuración da barreira litoral e o perfil da praia.

X. Antón Muñiz

A alteración da barreira litoral constitúe unha afección reiterada sobre o sistema lagoar que en ningún momento foi sometida a un proceso de avaliación ambiental como esixe a normativa europea e estatal, ao tratarse dun hábitat de carácter prioritario. Na fotografía, técnicos discuten sobre a barreira litoral.

X. Antón Muñiz

Aspecto primaveral da lagoa da Frouxeira tras unha apertura artificial efectuada no inverno. Dous terzos do vaso lagoar permanecen sen auga, deixando ao descuberto o fondo areoso. Fotografía tomada desde o Mirador do Paraño.

X. Antón Muñiz

Situación da lagoa da Frouxeira a finais de agosto do 2016. Tras a apertura efectuada en decembro do 2015, a lagoa mantivo un estado de conservación desfavorable durante máis de 8 meses consecutivos.

Frouxeira realizouse de forma chafalleira, deixando parte dos sacos e ferros soterrados na area e alterando cun martelo mecánico a coroa interna, abrindo nela tres grandes canles para facilitar o rápido desaguado do vaso da lagoa.

A nova configuración da coroa e a repetición periódica das aberturas mecánicas da barreira litoral xeran importantes perturbacións no hidro-período da lagoa, alterando, á súa vez, os gradientes de nutrientes e de salinidade, e propiciando a entrada masiva de sedimentos mariños. Os cambios no biotopo motivan unha afección negativa sobre o estado de

conservación das especies que habitan permanentemente no medio acuático (plancto, invertebrados, algas, plantas acuáticas, peixes, etc.).

En 2004 a Xunta de Galicia dotou aos Humidais Ramsar do status legal de Espazo Natural Protexido, declarándoos como Humidais Protexidos (Decreto 110/2004. DOG 108, 07/04/2004), reforzando así o status de área protexida que posuían como Zona de Especial Protección dos Valores Naturais (ZEPVN) e de espazo da Rede Natura 2000 (LIC-ZEPA). Na declaración do humidal Ramsar da Frouxeira indícase que posúe unha superficie de 740,70 ha., dato coherente co publicado previamente no proceso de inclusión no listado de Ramsar.

Pero estas declaracións non eran máis que unha cortina de fume, para tratar de ocultar a escasa eficiencia da política ambiental da Xunta de Galicia, sempre encartada e subordinada ás presións e intereses de grupos espurios. Na hemeroteca galega queda constancia das protestas de distintos promotores ante a excesiva dimensión do Humidal Protexido da Frouxeira e as dificultades de transformación urbanística dos terreos afectados. Tamén recolle as promesas dos responsables da Xunta de Galicia para resolver a situación. Así, en decembro de 2006 o Consello de Ministros (BOE 47, 24/02/2006) aproba a redefinición dos límites do Ramsar de Valdoviño, corrixíndose un suposto erro no texto publicado inicialmente (BOE 26/03/1993), de modo que o humidal da Frouxeira incrementa a súa superficie en 230,23 ha, pasando de 255 ha a 485,23 ha. Na práctica, este suposto proceso de regulación estaba a descatalogar como humidal protexido 255,47 ha das 740,70 ha declaradas inicialmente. Os terreos excluídos do humidal sufrirán a partir deste momento unha progresiva urbanización.

Aínda así, a redución da superficie do humidal Ramsar da Frouxeira non contentou a todos os promotores urbanísticos. En 2006, ADEGA denunciaba a construción dunha urbanización na Saiña, que afectaba a un castro e a unha área conformada por hábitats prioritarios dentro do LIC Costa Ártabra. Ante a pasividade das administracións autonómicas, a entidade ecoloxista conseguiu paralizar as obras recorrendo á vía xudicial para que se exercese de forma efectiva a protección do patrimonio cultural e ambiental. Esta acción determinará que ADEGA inicie un seguimento periódico na Frouxeira, denunciando ante a Secretaría de Ramsar, o Comité Español de Humidais, a Dirección Xeral de Conservación da Natureza e a Fiscalía, numerosas accións lesivas que se desenvolven neste espazo.

UN PLAN DE CONSERVACIÓN PARA DESTRUÍR O HUMIDAL

Entre outubro e decembro de 2009, os técnicos da Dirección Xeral de Conservación da Natureza realizan con medios mecánicos catro aberturas sobre a barreira litoral que a van deteriorando progresivamente. Finalmente, o 18 de decembro dese ano, a barreira litoral racha completamente nunha das áreas debilitadas previamente. O baleirado da lagoa prodúcese de forma enérxica, provocando a morte masiva de peixes e invertebrados acuáticos, iniciando un período de anomalía hidro-ecolóxica que se prolonga durante dezasete meses. A aberrante situación foi denunciada por ADEGA ante a Comisión Europea e a Fiscalía.

A lagoa neste período lembraba máis a un medio desértico que a un humidal. A presión dos grupos ambientalistas e o rexeitamento social a estas barbaridades obrigaron ao –daquela- conselleiro de Medio Rural, Samuel Juárez, a prometer en sede parlamentaria que non abriría máis a lagoa ata contar cun Plan de Conservación, sustentado en datos técnicos e científicos. Con todo, a presión veciñal e municipal fixo esquecer ao conselleiro as súas promesas e, en xaneiro do 2012, a DXCN emprende a realización dunha grande canle de desaguado da lagoa. No transcurso das obras, cinco escavadoras alteraron a pendente da praia na área contigua á barreira litoral. Antes de concluír as obras, a barreira racha outra vez por estas áreas. O baleirado é total, provocando un novo episodio de mortalidade xeralizada de peixes e invertebrados mariños.

En xaneiro 2012, Samuel Juárez abandona a Xunta de Galicia e a DXCN pasa a integrarse na Consellería de Medio Ambiente, dirixida por Agustín Hernández, quen volve a impoñer como única medida de xestión do humidal o emprego do *bulldozer* e da retroescavadora, modelo referendado en 2013 coa designación de Verónica Tellado como Directora Xeral de Conservación da Natureza. Ante esta nova e bochornosa situación, ADEGA pide formalmente ante a Secretaría de Ramsar a inclusión do humidal da Frouxeira no Rexistro de Montreux, a lista de humidais Ramsar cuxas características ecolóxicas se están a ver afectadas pola intervención humana.

A DXCN logra pospoñer a inclusión da Frouxeira no Rexistro de Montreux, alegando que a xestión do humidal quedará supeditada ás disposicións establecidas no Plan de Conservación cuxa redacción se atopaba case finalizada. Pero, o Plan de Conservación que se aprobou finalmente (Decreto 30/2015, DOG 25/02/2015), non inclúe ningunha mellora para a conservación do humidal e, menos aínda, un cambio no modelo irracional de xestión establecido ata a data. Contradiciendo a normativa estatal e europea, prioriza o tránsito de vehículos e peóns no paseo marítimo á conservación do humidal, sen expoñer en ningún momento a necesidade de modificar ou transformar esta infraestrutura.

SITUACIÓN ACTUAL DA FROUXEIRA

Tras a aprobación do Decreto 30/2015, a situación do humidal da Frouxeira segue baseada nos mesmos alicerces que antes da súa publicación. A abertura da barreira litoral realízase coa mesma falta de criterio, mesmo, se incumpren de forma reiterada as escasas determinacións contempladas no seu Plan de Conservación. As condicións hidro-ecolóxicas do humidal seguen sendo anómalas durante a maior parte do ano, con entrada masiva de sedimento e cambios bruscos nas condicións hidro-químicas, mentres que grandes superficies do leito lacunar mantéñense emerxidas durante a maior parte do ano.

A regulación do uso público segue sendo unha materia pendente na Frouxeira. A normativa do Plan de Conservación non se aplica, como

tampouco se aplica o resto de normativas autonómicas, estatais e europeas. Séguese tolerando a circulación e estacionamento de vehículos sobre áreas ocupadas por hábitats prioritarios, incrementándose a superficie erosionada con perdas totais de vexetación e sedimentos. A circulación peonil é igualmente anárquica. Tolérase a instalación de calquera tipo de antuca ou toalla nas dunas e a alteración da súa vexetación e das zonas de cría de especies protexidas. O tránsito de animais de compañía é continuo, libre, indiscriminado e contrario ás regulacións fixadas para o espazo.

As especies exóticas aséntanse e apodéranse sen ningún tipo de control das áreas alteradas de hábitats de interese comunitario. O número de especies exóticas potencialmente moi perigosas neste espazo supera as 50 (*Arctotheca calendula*, *Arundo donax*, *Bambusa spp.*, *Bidens aurea*, *Carpobrotus edulis*, *Conyza canadenses*, *Cortaderia selloana*, *Cotula coronopifolia*, *Crocosmia × crocosmiiflora*, *Eucalyptus globulus*, *Ipomoea indica*, *Lonicera japonica*, *Oxalis pes-caprae*, *Paspalum dilatatum*, *Pinus radiata*, *Senecio mikanioides*, *Sporobolus indicus*, *Stenotaphrum secundatum*, *Tradescantia fluminensis*, *Vinca difformis*, *Yucca gloriosa*, etc.).

Finalmente, seguen detectándose graves e continuas alteracións sobre o estado de conservación dos hábitats e especies protexidas do humidal, incumpríndose tanto o Plan de Conservación, como o resto da normativa ambiental. Entre estas actuacións cabe destacar a periódica alteración que sofre un espazo de 1 ha de ecosistema dunar integrado no DPMT e situado próximo ao aparcadoiro. Esta área aparece constituída por tres tipos de hábitats prioritarios (2130*, 2150*, 4040*) e nela atópase ademais unha pequena poboación de *Antirrhinum linkianum*, especie catalogada En Perigo de Extinción. Ano tras ano, e a pesar das denuncias, esta zona natural é rozada mecanicamente polo Concello. Con esta acción, ademais de alterar e destruír os hábitats prioritarios e as especies protexidas, favorécese a entrada e expansión das especies exóticas. Todo un exemplo do que non se debería facer nun espazo natural protexido.

*Xosé Antón Muñiz Tenreiro é membro de ADEGA-Ferrol.

Roza dentro do Dominio Público Marítimo Terrestre. Esta área contigua ao vaso lagoar estaba configurada por diversos tipos de hábitats prioritarios que son rozados salvaxemente de forma continuada. A roza, ademais de afectar á estrutura e composición dos hábitats, está propiciando o establecemento e expansión de distintas especies exóticas invasoras.